

zatků, které vybízí k otázkám, nechávám je již k prostudování samotnému čtenáři, neboť rozsah této recenze je omezený. Zmíním se jen o některých autorových závěrech, jež nás vrací k ústřednímu motivu celé knihy, jímž je otázka, do jaké míry si česká společnost v posttranzitivní době prošla zážitkem „zrazení snu o demokracii“.

Autor zde připomíná některé poznatky ze západní literatury, totiž že postkomunistické společnosti jsou charakteristické menší rozvinutostí občanské společnosti, menší politickou aktivitou občanů a zapojením do politiky (s. 201). To je opět skutečnost, která vyplynula nejen z Linkovy monografie, ale je zřejmá také z celé řady mezinárodních výzkumů (ESS a CSES), v nichž například v politické aktivitě dosahují čeští občané podprůměrných hodnot ve srovnání s většinou západoevropských zemí. Autor se tak vrací k otázce, co bylo hlavním zdrojem nárůstu politické nespokojenosti českých občanů, jejich institucionální nedůvěry a co vedlo k poklesu legitimacy demokracie v druhé polovině 90. let. I na tomto místě se přiklání ke stanovisku, že za těmito proměnami stojí stály právě zhoršující se stav ekonomiky, finanční aféry politických stran a podpis opoziční smlouvy. Autor si je sice vědom toho, že proměny postojů mohly být způsobeny i jinými procesy či událostmi, podle něj by však vysvětlení odlišnými událostmi muselo časově odpovídat nárůstům v politické nespokojenosti, nedůvěře a odcizení, „a to s přesností na měsíce“ (s. 206). Za zmínku také stojí skutečnost, že autor na základě modelování efektu institucionálního a individuálního odcizení a spokojenosti s politikou na volební účast prokázal, že pokles účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny mezi roky 1998 a 2002 byl způsoben primárně nárůstem politického odcizení a politickou nespokojeností, což bylo podle autora s největší pravděpodobností vyvoláno podpisem opoziční smlouvy (s. 209).

Z pohledu problematiky politické komunikace, respektive volebních kampaní,

je zajímavý také autorův postřeh, že „v obdobích největších politických střetů, osočování a v posledních letech i negativní politické kampaně, tedy v období volební kampaně, klesá nedůvěra v instituce a politická nespokojenost. Tyto střety totiž veřejnosti pomáhají definovat odlišnosti mezi politickými stranami“ (s. 206–207). Z toho lze vyvodit, že jednoduché a snadno srozumitelné programové teze, jimiž političtí aktéři komunikují s voliči v průběhu volebních kampaní, mohou být prostředkem ke snazšímu utváření politických názorů občanů. Naopak nezdá se být tak jednoznačné, že by všechny politické konflikty, jež vykreslují média jako pro vnímání politiky negativní, byly takto samotnými občany vstřebávány.

Knih Lukáše Linka svým obsahem a novými poznatky zdařile zaplňuje prázdné místo, které v odborné literatuře v oblasti zkoumání dynamiky politických postojů a české politické kultury existovalo. Je navíc jednou z mála, jež sleduje poměrně rozsáhlé období vývoje českého politického systému a přináší přesvědčivé empirické poznatky o tom, co formovalo politické hodnoty a postoje české veřejnosti. Je to kniha, která zaujme a potěší každého, kdo se hlouběji zajímá o proměny politických postojů české společnosti v posttransformační éře a kdo chce také v rámci možností společenskovědního poznání rozumět tomu, proč k těmto změnám docházelo a jaké faktory o tom spolurozhodovaly.

Eva Lebedová

Hubert L. Dreyfus, Paul Rabinow:

Michel Foucault. Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky

Praha, Herrmann & synové 2010, 388 s.

Vydavatelstvo Herrmann & synové vydalo další důležitou knihu týkající sa Michela Foucaulta. Tentokrát ide o text, ktorý vyšiel prvýkrát v roku 1982 a je mnohými považovaný za najvydarenejšiu interpretáciu

Foucaultovho diela. Hubert L. Dreyfus, filozof zaoberajúci sa umelou inteligenciou, a Paul Rabinow, profesor antropológie, v úvode svojho diela, *Michel Foucault – Za hranicami štrukturalizmu a hermeneutiky*, pripisujú vznik knihy sporu o označenie Foucaulta za štrukturalistu. Tento spor je dôkladne rozobratý v prvej časti knihy a druhou sa tiahne ako hlavná myšlienka, aby autori nakoniec čitateľa definitívne presvedčili, že Paul Rabinow sa na seminári v roku 1979 nemýlil keď namietol, že podľa neho Foucault štrukturalistom nie je.

Zarážajúco pôsobí posledná veta predhovoru, v ktorej autori ďakujú slávnemu filozofovi za rýchle revidovanie textu. Na myseľ sa okamžite vkráda myšlienka na Kunderovu *Nesmrtelnosť*. Tak, ako je protivné počúvať svoj život prerozprávavaný v inej interpretácii než svojej vlastnej (Goethe), tak isto je nepríjemné, napriek „smrti autora“, čítať dezinterpretácie vlastných textov. Dreyfus a Rabinow sa svojej úlohy zhostili viac než dobre a čitateľom ponúkli prístupnú, avšak veľmi presnú a jasnú verziu Foucaultových myšlienok. Obzvlášť sympatické na knihe je, že svojho protagonistu nešetří, práve naopak, celú prvú polovicu knihy ho kritizuje za nekonzistentnosť. Je pritom zrejmé, že Foucault si rozpory vo svojej filozofii plne uvedomuje a je rád, že ich prostredníctvom niekoho iného môže uviesť na pravú mieru, obzvlášť keď autori diela popri kritike ospevujú jeho „genialitu“ (s. 184).

V úvode Dreyfus a Rabinow vytvárajú filozofický trojuholník štrukturalizmu, fenomenológie a hermeneutiky, aby boli schopní ukázať, akým spôsobom Foucault všetky tri myšlienkové pozície vo svojom neskoršom diele prekračuje. Transcendentálna fenomenológia predpokladá, že človek je objektom a subjektom zároveň a jeho transcendentálne ego „dáva zmysel všetkým objektom vrátane vlastného tela, vlastnej empirickej osobnosti, kultúre a histórii, ktoré konštituuje ako podmienky vlastného empirického ja“ (s. 16). Podľa Husserla

je možné analyzovať aj to, čo je zdanlivo neanalyzovateľné – pozadie myslenia, teda *nemyslené*, Husserlom nazývané „vonkajší horizont“ (s. 73). Fenomenológ je schopný tento vonkajší horizont pochopiť a byť tak zároveň súčasťou svojej kultúry na jednej strane, a jej nestranným pozorovateľom na strane druhej. Foucaultova archeológia sa úplne neodkláňa od takejto možnosti a poznateľnosť vedomia v pozadí nahrádza poznateľnosťou „nevedomého systému pravidiel formou explicitnej teórie“ (s. 157). Dreyfus a Rabinow túto pozíciu považujú za iluzórnú a jej kritiku nachádzajú až v neskoršom Foucaultovom diele.

Voči Heideggerovej hermeneutike autori vymedzujú Foucaulta prostredníctvom dublety ústup a návrat počiatku. Hermeneutika je metódou interpretácie historicko-kultúrnej praxe, ktorá formuje ľudské subjekty. Filozof je potom tým, ktorý umožní ľuďom žijúcim v sebaklame, aby uvideli ozajstnú, akúsi pôvodnú pravdu, tak ako Marx odhalil, že touto pravdou je triedny boj. Problém nastáva vtedy, keď Heidegger začína predpokladať, že takéto celostné poznanie zahŕňa históriu a človek ako objekt poznania sa skladá aj z prvkov, ktoré sa udiali v minulosti. Vynára sa tak potreba pôvodu, teda „praxe zakladajúcej dejiny“ (s. 78). Tá ustupuje do minulosti a vyvstáva otázka: „Kedy vlastne naše dejiny zakladajúce prax vznikli?“ (ibid.). Foucaultovou odpoveďou je nemožnosť vyjasnenia tohto pôvodu. Zabáranie sa do stále hlbšej minulosti nakoniec vedie k tomu, že táto snaha je neúspešná. Pôvod človeka je potom ničím, čomu môže byť porozumené iba v budúcnosti a to vytvorením určitého mýtu. Človek zisťuje, že nie je schopný definovať svoj počiatok, je teda nútený stať sa jeho transcendentálnym zdrojom.

Najdôležitejšie pre Dreyfusa a Rabinowa je vysporiadanie so štrukturalizmom. Hneď v úvode tvrdia: „Prísne vzaté nebol Foucault nikdy štrukturalista alebo postštrukturalista...“ (s. 21). Pod postštrukturalizmom pritom chápu také poňatie, podľa

ktorého je diskurz autonómny a zároveň odkazuje sám na seba, teda akúsi modifikovanú verziu štrukturalizmu. Podľa Catherine Belsey, autorky knihy *Poststructuralism: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2002), post-štrukturalisti tvrdia, že vedomie je viac produktom významov, ktoré sa učíme a reprodukuje, než pôvodcom jazyka, ktorým hovoríme. Na druhej strane sa ale komunikácia neustále mení s alebo bez našej intervencie a my máme možnosť zasiahnuť v snahe zmeniť významy. V tomto poňatí je potom možné Foucaulta v jeho neskoršom, post-hermeneutickom, či genealogickom období zaradiť medzi post-štrukturalistov a implicitne tak činia aj Dreyfus a Rabinow.

V prvej časti knihy sa však zaoberajú najmä štrukturalizmom a *Archeológiou vedenia* a tvrdia, že „rozdiely medzi jeho (Foucaultovou) prácou a prácou štrukturalistov ostávajú v dobe Archeológie vedenia nezreiteľné“ (s. 128), prípadne po dôslednej analýze považujú archeológovu stratégiu za „akúsi upravenú verziu štrukturalistickej teórie“ (s. 139).

Za hlavný problém považujú tzv. *ilúziu autonómneho diskurzu*. Foucaultovým cieľom v *Archeológii vedenia* je „objaviť štrukturálne pravidlá, ktoré vládnu samotnému diskurzu“ (s. 47). To znamená že predpokladá, že je možné objaviť určitú skupinu *výpovedí*, určitú skupinu *serióznych rečových aktov* a odhaliť, aké vzťahy medzi nimi panujú, teda aké rečové akty je v určitých situáciách možné považovať za seriózne. Spôsob usporiadania týchto výpovedí je v konečnom dôsledku nezávislý na okolí, na ostatných, neseriózných, rečových prvkoch. „Archeológ môže jednoducho z vonkajšku študovať funkciu vypovedania, teda čokoľvek, čo spôsobuje, že ľudia v určitom období berú určité rečové akty vážne. Foucault je, rovnako ako štrukturalisti, presvedčený, že táto funkcia je iba funkciou určitých serióznych rečových aktov“ (s. 105).

Tzv. holistický štrukturalizmus, a jeho hlavný predstaviteľ – Claude Lévi-Strauss,

nahrádza možnosť významu „formálnym modelom ľudského chovania ako pravidlami riadenej transformácie prvkov“ (s. 20). Najprv sú všetky možné termíny (napr. surové, varené a hnilé) definované mimo akýkoľvek systém a následne špecifický systém termínov určuje, ktoré termíny je možné považovať za prvky systému (s. 15).

S holistickým štrukturalizmom má Foucault mnoho spoločného. Rozdielom je, že zatiaľ čo štrukturalista nachádza ahistorické, abstraktné a na konkrétnej kultúre nezávislé zákony, archeológ sa snaží nájsť lokálne, premenlivé pravidlá, ktoré v konkrétnej dobe a kultúre určujú, čo sa považuje za zmysluplnú výpoveď (s. 101). Kým „štrukturalista študuje možnosti, archeológ študuje existenciu“ (s. 102).

Hlavná podobnosť so štrukturalizmom – odopretie subjektu schopnosť ovplyvňovať diskurz – však v *Archeológii vedenia* ostáva nenarušená. Zdrojom diskurzu nie je subjekt, ale „anonymné pole“ (s. 121). Archeológ je pritom schopný odhaliť spôsob formovania diskurzu, jeho objekty, modalitu vypovedania, formovania pojmov a stratégie.

Druhá časť diela sa zaoberá najmä Foucaultovými knihami *Dozerať a trestať* a *Vôľa k vedeniu* a článkom *Nietzsche, genealógia, história*. Autori najprv vysvetľujú odklon od štrukturalistickej archeológie a príklon k interpretujúcej genealógii. Citujú pritom Foucaultov pohľad na interpretáciu, ktorý ho podľa môjho názoru radí k post-štrukturalistom: „Ak je interpretácia nikdy nekončiaca úloha, je to jednoducho preto, že nie je čo interpretovať. Neexistuje nič absolútne primárne, čo by sa malo interpretovať...“ (s. 176). Všetky zavedené medze sú arbitrárne. Úlohou genealóga je teda narušiť predstavu, že tu existuje nejaký počiatok, nejaká nemenná pravda. V tomto ohľade je zvláštna istým spôsobom (už v osemdesiatych rokoch) módna kritika údajnej absencie materiality v post-štrukturalizme. Foucault podľa Dreyfusa a Rabinowa nakoniec zaujíma „jedínú ostávajúcu pozíciu,

ktorá sa nevracia k neudržateľnej tradícii, ani si nepohráva s módnymi analýzami „slobodnej hry označujúcich“ alebo túžby“ (s. 200). Spojenie archeológie diskurzívnych formácií s genealógiou je nepochybne v interpretačnej analýze tou „najsilnejšou, najpriateľnejšou a najpocitivejšou možnosťou, ktorú máme k dispozícii“ (s. 200–201). To ale neznamená, že by táto forma analýzy bola nejakým zásadným spôsobom odklonená od *slobodnej hry označujúcich*, práve naopak to je to, čo Foucaulta s postštrukturalistami spája. Úlohou genealóga je odhaľovať že to, čo nazývame pravdou, je vždy v skutočnosti len hrou pravdy, maskou, ktorá sa snaží zastrieť chýbajúcu podstatu. Tak ako výpovede v rámci diskurzívnych formácií, teda seriózne rečové akty sú seriózne na základe určitej interpretácie, tak aj *označujúce* nemajú reálny, nemenný základ.

Dôležitou kritikou Foucaulta je jeho nedostatočné prepracovanie nárokov prírodných vied na pravdu. Francúzsky filozof sa venuje takmer výlučne humanitným vedám. Podľa Dreyfusa a Rabinowa by mal vysvetliť, prečo niektoré vedy (napríklad fyzika) nám hovoria čosi ako pravdu napriek tomu, že sú tvorené a užívané v sociálnom kontexte podobne ako *nepravdivé* spoločenské vedy. Akonáhle si archeológ splní svoju úlohu nájdania určitej vnútornej zrozumiteľnosti, ktorá je odlišná od tej zdanlivo prirodzenej, či už v prípade frenológie alebo fyziky, môže sa genealóg začať pýtať, aké historické a politické role tieto vedy hrajú (s. 189). Ak teda Foucault tvrdí, že pod pravdou nerozumie nejaký súbor pravdivých vecí, ale súbor pravidiel, podľa ktorých sa rozlišuje pravdivé od nepravdivého a pravdivému sa pripisujú zvláštne mocenské účinky, prečo potom nehľadá takéto účinky aj v prírodných vedách? Vedenie je nevyhnutne spojené s mocou aj v tejto oblasti a je potrebné tieto mocenské hry pravdy analyzovať tak, ako sa o to pokúšajú napríklad autori a autorky z oblasti antropológie, ekofeminizmu, či post-rozvojového

prístupu (pozri napr. Hobart, Mark (ed.). *An Anthropological Critique of Development. The Growth of Ignorance*. London: Routledge, 1995; Marglin, Frédérique Apffel, Stephen A. Marglin (eds.). *Dominating Knowledge. Development, Culture, and Resistance*. Oxford: Clarendon Press 1990; Nandy, Ashis (ed.). *Science, Hegemony and Violence. A Requiem for Modernity*. Tokyo: The United Nations University, 1996; alebo Shiva, Vandana. *Staying Alive. Women, Ecology and Development*. London: Zed Books, 1989).

V posledných častiach svojho diela sa Dreyfus a Rabinow venujú Foucaultovmu poňatiu moci, alebo ako by povedal Foucault, poňatiu subjektu. Toto je zrejme najzrozumiteľnejšia časť knihy a veľmi dobre analyzuje odmietnutie *represívnej hypotézy* a jej nahradenie *bio-mocou*. Autori sa tu zaoberajú genealógiou moderného individua ako objektu a ako subjektu.

Pod genealógiou moderného individua ako objektu majú Dreyfus a Rabinow na mysli najmä disciplinárnu moc, teda spôsob, akým sa moc uplatňuje najčastejšie na telo, aby ho urobila poddajným, aby správne pracovalo napríklad v továrni, alebo aby správne držalo zbraň, či sedelo, keď ruka píše. V tomto ohľade je veľmi dôležitá zmienka, že Foucault nachádza tieto disciplinárne techniky sto rokov pred zavedením taylorizmu do tovární na príklade Oberkampfovej manufaktúry v Jouy v roku 1791 (s. 242–243). Disciplinárna moc je doplnená mikro-normalizačnými praktikami. Tie umožňujú detailne sledovať jednotlivcov a trestať ich za najmenšie pochybenia. Toto „trestné účtovníctvo“ (s. 245) má za následok zásadný rast produktivity práce práve preto, že prináša viac disciplíny. Schopnosť dozerať je omnoho efektívnejšia, svoj vrchol však dosahuje v modeli Benthamovho Panoptikonu, teda väzenia, v ktorom väzni nevedia, či sú sledovaní. To ich vedie k neustálej sebakontrolle. Efektívnosť kontroly je absolútna, nie je potrebný ani jeden strážca, každý si je sám svojim strážcom.

Pri genealógii moderného individua ako subjektu analyzujú Dreyfus a Rabinow najmä prvý diel Foucaultových *Dejín Sexuality – Vôľu k vedeniu*. Jej predmetom je ľudská sexualita a mocenské vzťahy, v ktorých je zapletená. Moc sa tu prejavuje skrze tradičnú technológiu – spoved' individuálneho subjektu. Za pomoci vedy sa jedinec stal pre seba samého i pre ostatných objektom, ktorý sa neustále spovedá. Vyjavuje svoje najhlbšie tajnosti, necháva ostatných – vedeckých expertov ako psychiatrov alebo sexuológov (ale aj kňazov či manželských poradcov), aby mu objasňovali jeho vlastné výpovede a človek sa tak učí na sebe pracovať, aby sa zmenil. Je to technika podobná disciplinárnej, ale subjekt hovorí (s. 267).

Nesmierne dôležitou časťou je charakterizácia moci podľa *Vôle k vedeniu* (s. 280–285). Zrejme najťažšie pochopiteľné je tvrdenie, že mocenské vzťahy sú „intencionálne a nesubjektívne“ (s. 285). Dreyfus a Rabinow opakujú rovnakú chybu ako Foucault, keď dostatočne nezdôrazňujú, že mocenské vzťahy sú intencionálne a nesubjektívne iba pri pohľade na „širšie dôsledky takého (intencionálneho) jednania“ (s. 284). Kým, ako píše Foucault vo *Vôli k vedeniu*, stratégie sú „nemé“ (s. 112), taktiky sú „utárané“ a „tí, ktorí sú za ne (taktiky) zodpovední, často nemusia byť pokrytci“ (ibid.). Foucaultovým príkladom v *Dozerat a trestať* je delikvencia, ktorá vzniká vo francúzskych väznicoch. Nie je nikoho cieľom a predsa ju štát využíva na svoje záujmy. Neexistuje subjekt, ktorý by mal intenciu produkovať delikventov, ale ak už raz existujú, stávajú sa súčasťou mechanizmov ovládania.

Americký antropológ James Ferguson, autor knihy *The Anti-Politics Machine: „Development,“ Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*, aplikuje takéto poňatie moci na „rozvojový“ projekt Svetovej banky v Lesotho. Ferguson nepochybuje o tom, že „rozvojoví“ pracovníci nie sú pokrytci. Ich projekt však ako väčšina „rozvojových“ projektov zlyhá. Efektom tohto zlyhania je, že lesothská vláda rozšíri svoje pole pôsob-

nosti do ťažko prístupnej, opozičnej oblasti. Cieľom projektu nebolo, aby došlo k rozšíreniu vplyvu vlády, avšak presne k tomu došlo v rámci tejto stratégie bez stratéga. Ďalším dôsledkom bolo, že rozširovanie vplyvu sa dialo pod rúškom „rozvoja“, hoci išlo celkom jasne o politickú záležitosť.

Potiaľto vzerá byť Fergusonova analýza v súlade s Foucaultovou charakteristikou moci. Na úrovni Svetovej banky neexistuje subjekt, ktorý tento nedemokratický dôsledok naplánoval, alebo mal v záujme. Kto ale určuje, kde začína stratégia a kde taktika? Ak môže stratégia začínať na úrovni francúzskej vlády, prečo nie na úrovni vlády Lesotha? Nie je takéto čítanie Foucaulta eurocentrické? Je predsa úplne zřejmé, ako píše Ferguson, že „túžbou vlády bolo získať politickú kontrolu“ (s. 253). Tu je jasný úmysel a aj subjekt, hoci opäť na nižších úrovniach pravdepodobne bude dochádzať k neočakávaným prekrúteniam fungovania moci, takže sa opäť ukáže byť zdanlivo nesubjektívna. Analýza „lokálneho cynizmu moci“ však môže byť veľmi prínosná pre návrhy odporu voči tejto subjektívnej a intencionálnej moci.

Podobne je len veľmi náročné považovať napríklad jednanie vo Svetovej obchodnej organizácii za nesubjektívne. To, aké dôsledky má znižovanie napr. obchodných bariér, je notoricky známe. Opäť, je pravdepodobné, že dôjde k neočakávaným premenám mocenských mechanizmov pri pôsobení moci od vyjednávačov (či poľnohospodárskej lobby), až po miestnych poľnohospodárov napríklad v Ghane. Avšak to, že sa ich situácia zásadným spôsobom zhorší, sa dá na základe empirických údajov predpokladať od začiatku. Je pritom ľahko vystopovateľné, ktoré subjekty liberalizáciu najviac podporujú. Neoliberalný diskurz im umožňuje ich názory prezentovať verejne.

Ako dokazuje Foucault na príklade delikventov, Arturo Escobar na príklade „rozvojového“ diskurzu, či Ferguson na príklade projektu Svetovej banky v Lesotho, moc

je častokrát nesubjektívna a intencionálna. Zároveň ale je moc častokrát subjektívna a intencionálna, teda je aj taká, ako ju vnímajú napríklad Max Weber či Robert Dahl. Tieto dve formy sa prelínajú a nemali by sme sa vzdať možnosti analyzovať subjekty *lokálneho cynizmu moci* v prospech analýz nesubjektívnych *dispozitívov*.

Posledným bodom, u ktorého by som sa chcel zastaviť, je tzv. *governmentalita*. Foucault začína tento pojem vo svojom myslení používať na prednáškach na Collège de France v ročníku 1977/1978. Dreyfus a Rabinow sa zaoberajú *bio-mocou* (s. 212–224) a *bio-politikou* (s. 218). Bio-politika je pre nich jednou z dimenzií bio-moci. Prvou je disciplinárna moc, ktorá sa zaoberá disciplinovaním tela. Bio-politika sa zaoberá reguláciou populácie. Rozdiel oproti *governmentalite* sa dá vidieť v tom, že zatiaľ čo bio-politika sa zaoberá fyzickou povahou subjektov, *governmentalita* sa zaoberá ich morálno-politickou existenciou. Jej základom sú *technológie seba samého* a *politické technológie indivíduí* (v slovenčine vyšli tieto eseje v Michel Foucault. *Moc, subjekt a sexualita. Články a rozhovory*, Bratislava: Kalligram, 2000). Kým prvá technológia vedie ľudí k neustálej sebakontrolu myslenia, teda ku kontrole seba samých ako etických bytostí, druhá predpokladá, „že sa chápeme ako spoločnosť, ako prvok sociálnej entity, ako časť národa alebo štátu“ (s. 216). Vzniká tak rozdelenie moci na štyri elementy podľa toho, či sa vzťahujú na *zoé* (fyzický život) alebo *bíos* (politickú existenciu), jedinca, alebo spoločnosť. V prvom prípade (*zoé*) sa moc dotýka samotného tela – disciplinárna moc, alebo sa dotýka populačných technológií – bio-politika. V druhom prípade (*bíos*) sa dotýka technológií seba samého – pastierska moc, alebo sociálnych technológií zameraných na jednotlivcov – nemecky *Polizei*, francúzsky *police*, teda techník umožňujúcich riadiť indivíduá tak, aby mali pre štát úžitok (s. 222).

Toto rozdelenie vychádza z diela nemeckého autora Thomasa Lemkeho a je po-

trebné ho zasadiť do Foucaultovej charakteristiky moci v eseji *Subjekt a moc*, pripojenej aj k Dreyfusovej a Rabinowovej knihe. Moc je veľmi variabilná vo svojom pôsobení, je to „súbor jednania pôsobiaceho na možné jednanie: uplatňuje sa v oblasti možného, alebo sa wpisuje do chovania jednajúcich subjektov, podnecuje, ovplyvňuje, odvádza, zľahčuje, či sťažuje, rozširuje, či obmedzuje, robí viac či menej pravdepodobným; v extrémnom prípade zabraňuje, či zakazuje absolútne“ (s. 329). Kľúčové potom je, že bez ohľadu na to, či sa moc vzťahuje na telo alebo myslenie, „vládnuť... znamená štruktúrovať pole jednania“ (ibid.). V prípade skutočnej internalizácie takto obmedzeného poľa jednania, tak skrze technológie tela (továreň), ako i skrze technológie mysle (reklama), potom dochádza k skutočnému vládnutiu v zmysle *governmentality* a vedie k zmene subjektivity konkrétnej osoby. Produktívna dimenzia moci zaisťuje, že podnecovanie, ovplyvňovanie, zľahčenie či sťaženie plne nahrádzajú a sú omnoho efektívnejšie ako represívne formy moci (pozri aj Aram Ziai. *Globale Strukturpolitik? Die Nord-Süd-Politik der BRD und das Dispositiv der Entwicklung im Zeitalter von neoliberaler Globalisierung und neuer Weltordnung*, Münster: Westfälisches Dampfboot, 2007, s. 31–32).

Nakladateľstvo Herrmann & synové prinieslo na český a slovenský trh knihu, ktorá je už takmer tridsať rokov neprekonanou interpretáciou Foucaultovho diela. Vysvetľuje jeho peripetie medzi štrukturalizmom a post-štrukturalizmom a ukazuje, prečo je štrukturalizmus pre naše chápanie diskurzu naďalej dôležitý, a zároveň prečo je potrebné ho doplniť o hermeneutiku. Kým prvá časť knihy bude prínosná najmä pre študentov a študentky (a vyučujúcich a vyučujúce) filozofie, druhá časť umožní aj tým, ktorí sa nielen v rámci sociálnych vied zaoberajú otázkami moci, aby lepšie pochopili Foucaultov nesmierny prínos pre chápanie súčasnosti.

Tomáš Profant